

REPRESÁLIE NACISTOV A PRÍSLUŠNÍKOV POHOTOVOSTNÝCH ODDIELOV HLINKOVEJ GARDY NA SLOVENSKU KONCOM DRUHEJ SVETOVEJ VOJNY

PaedDr. Ján Stanislav, CSc.

Tvrdenia odporcov Slovenského národného povstania (SNP), že keby nebolo vypuklo povstanie na Slovensku, neboli by ani represálie, sú postavené na piesku. Rok 1944 bol rokom porážok nemeckých jednotiek na východnom i západnom fronte. Mocneli antifašistické hnutia odporu v okupovaných krajinách. Výbuch protinemeckých povstaní v auguste 1944 (vo Varšave 1. 8., v Paríži 19. 8. a v Rumunsku 23. 8.), otvorenie druhého frontu v západnej Európe a vstup Červenej armády do stredoeurópskeho priestoru prinútili nemecké hlavné velenie vážne sa zaoberať rozhodnutiami, ako vojensky zabezpečiť tylo svojich jednotiek v priestore budúcej operačnej činnosti, teda aj na Slovensku.

Obavy z vývoja na Slovensku neboli z nemeckej strany neopodstatnené. V poslednej augustovej dekáde roku 1944 obsadili partizáni, ktorí sa spájali s vojakmi v posádkach a s ilegálnymi revolučnými výbormi, viacero stredoslovenských miest a obcí. Nemecké kompetentné miesta síce partizánska činnosť znepokojovala, ale do 25. augusta 1944 nepokladali za potrebné obsadiť Slovensko vojenskými jednotkami. Hoci nemecký vyslanec Hans Ludin dospel 24. augusta pod tlakom vývoja na Slovensku k názoru, že partizánske hnutie možno eliminovať vyslaním niekoľkých nemeckých jednotiek, vôbec sa nestotožňoval s tým, že by ich príchod na Slovensko mal nadobudnúť štatút intervenčného okupačného vojska.

Pod tlakom kritickej situácie, ktorá vznikla koncom augusta 1944 v partizánskom hnutí na Slovensku a na základe reálnych a veľmi nekompromisných spravodajských analýz Sicherheitsdienstu (SD) zo začiatku augusta 1944 - ktoré kvalifikovali zmýšľanie slovenského národa ako antifašistické a upozorňovali na labilitu ľudáckeho režimu a nespoľahlivosť jeho výkonných orgánov, najmä slovenskej armády – dospel aj vyslanec Ludin a Zahraničný úrad v Berlíne k rozhodnutiu, že Slovensko treba vojensky obsadiť, aby ho bolo možné udržať v nacistickom bloku za pomoci pronacistických síl Hlinkovej gardy (HG). Vojenská okupácia sa stala pre Nemecko krajným riešením na ovládnutie Slovenska, počas ktorej bolo potrebné nájsť a použiť nové nástroje na udržanie a dôraznejšie pripútanie ľudáckeho režimu k Tretej ríši a na elimináciu akéhokoľvek odbojového hnutia v tyle brániacich sa nemeckých vojsk.

Nemecká koncepcia vojensky ovládnuť Slovensko, likvidovať účastníkov povstania a dôsledne realizovať konečné riešenie židovskej otázky, mala programovo zakalkulované porušovanie zákonov a zvyklostí vedenia vojny proti zajatým vojakom, partizánom a civilom. Okupácia vychádzala v podstate z projektu vybojovať nový európsky priestor a udržať v ňom nacistický poriadok. Vytýčené vojensko-politické ciele svätili všetky represívne prostriedky a už vopred zbavovali príslušníkov kománd SD, jednotiek SS zbraní i Wehrmachtu zodpovednosti za spáchané zločiny.

Porušovanie zákonov a zvyklostí vedenia vojny proti zajatým povstalcem na Slovensku malo z nemeckej strany zabehaný štátne organizovaný charakter, overený praktickými výsledkami predošlej okupačnej praxe - napr. v Einsatzgruppe A a Sonderkommande 1b v Leningradskej oblasti a v Minsku pôsobili aj viacerí funkcionári SiPo a SD na Slovensku (medzi nimi aj SS-Hauptsturmführer G. Heuser).

Počas existencie súvislých úsekov povstaleckého frontu sa ostrie nemeckej okupačnej politiky sústredilo najmä na vojenské potlačenie SNP. Priamu okupáciu Slovenska jednotkami Wehrmachtu a zložkami SS zbraní v zázemí výdatne podporovali jednotky Pohotovostnej skupiny H bezpečnostnej polície a bezpečnostnej služby Sicherheitspolizei (SiPo) a Sicherheitsdienst (SD). Jej jadro tvorili Einsatzkommando 13 a 14 sformované v Brne 30. - 31. augusta 1944 na čele s SS-Obersturmbannführerom Josephom Witiskom. Ďalšie organické časti Pohotovostnej skupiny tvorili: Sonderkommando 7a, Sonderkommando ZbV 15, Kommando ZbV 29 a od konca januára 1945 aj Kommando ZbV 27, ktoré dovtedy pôsobilo na východnom Slovensku.

Predovšetkým tieto útvary naplňali program vyhladzovacieho systému formou likvidácie účastníkov SNP a deportáciami antifašistov do koncentračných táborov. Pohotovostná skupina H SiPo a SD, predĺžená ruka Hlavného ríšskeho úradu pre bezpečnosť (RSHA) na Slovensku, si uzurpovala riadenie i kontrolu celej policajno-bezpečnostnej služby. Len čo bol SS-Obersturmbannführer dr. J. Witiska aj oficiálne vymenovaný za veliteľa SiPo a SD na Slovensku a súčasne za politického referenta veliteľa nemeckých okupačných vojsk, osamostatnil sa služobne v styku s RSHA, čo mu umožňovalo úplné autonómne nakladať s piatimi sformovanými pohotovostnými oddielmi SiPo a SD.

Pod velením Pohotovostnej skupiny H SiPo a SD, resp. v koordinácii s ním boli do represívnych akcií nasadzované aj jednotky Pohotovostných oddielov Hlinkovej gardy (POHG), Heimatschutzu, špeciálne protipartizánske a diverzné útvary ako Stíhací zväz Slovenska (krycie meno Jozef) a jednotky Edelweiss, na južnom Slovensku pohotovostné

komandá vytvorené z nyilašovcov, špeciálne jednotky vyčlenené z bojovej skupiny SS Schill, z brigády SS Dirlewanger, z 18. divízie SS Horst Wessel, z útvarov exozitúry ÚŠB a čiastočne aj z jednotiek Domobrany.

Bleskovo vybudovaná sieť nemeckej bezpečnostnej polície a bezpečnostnej služby s pružným systémom oporných bodov (stützpunktov) a vedľajších úradovní v sídlach všetkých okresných úradov na Slovensku umožňovala Witiskovi organizovať a uskutočňovať premyslený program represívnych akcií proti povstalcom a civilnému obyvateľstvu.

Do oblasti represívnych akcií **Sonderkommanda 7a** od novembra 1944 do februára 1945 patrili okresy Liptovský Sv. Mikuláš, Ružomberok, Martin, Dolný Kubín, Trstená a Námestovo, kde si štáb komanda zriadil oporné body. Trestné mobilné jednotky tohto komanda zasahovali v zimných mesiacoch 1944-1945 aj do vzdialenejších horských oblastí. Viacero represívnych výprav, ktoré skončili vraždením a vypálením, smerovalo do obce Donovaly a priľahlých osád Bully a Polianka. Príslušníci tohto komanda zavraždili v obvode svojej pôsobnosti 202 osôb, nájdených v 13 masových hrobách.

Do pôsobnosti **Einsatzkommanda 13** so sídlom v Trenčíne a s opornými bodmi v Žiline, Nitre, Piešťanoch, Martine, Dubnici nad Váhom, Považskej Bystrici, Novom Meste nad Váhom, Kremnici, Čadci a Bánovciach nad Bebravou patril široký priestor západného a stredného Slovenska. Einsatzkommando 13 patrilo k najúdernejším oddielom Pohotovostnej skupiny H SIPO a SD. Okrem kmeňových príslušníkov boli ku komandu pridelené i bojové jednotky SS zbraní. Veliteľ oporného bodu v Žiline SS-Hauptsturmführer V. Schönemann patril k najagilnejším. Je priamo zodpovedný za bezohľadné konečné riešenie židovskej otázky v Žiline a jej okolí. Na základe jeho opatrení a nariadení príslušníci SiPo a SD s pomocou žandárskej exekutívy a POHG zaistili od 18. septembra 1944 do 16. januára 1945 896 osôb, ktoré deportovali do sústredovacieho tábora v Ilave a do zberného koncentračného tábora v Seredi, aby neskôr skončili v rôznych táboroch smrti v Ríši, kde z celkového počtu zaistencov zahynulo v plynových komorách viac ako 700 osôb. Okrem nich má Einsatzkommando 13 na svedomí smrť ďalších 404 protifašistických bojovníkov, ktorí našli smrť v 29 masových hrobách.

Úlohou najnebezpečnejšieho a najvýkonnejšieho oddielu Pohotovostnej skupiny H SiPo a SD - **Einsatzkommanda 14** - po jeho príchode do Banskej Bystrice koncom októbra 1944 bolo zlikvidovať všetkými dostupnými prostriedkami spacificovať povstalecký odpor v okresoch Banská Bystrica, Zvolen, Brezno nad Hronom, Banská Štiavnica, Hnúšťa, Lovinobaňa, Krupina, Modrý Kameň a Nová Baňa. Od Deutsche Partei, Heimatschutzu

a POHG dostávali štáby jednotlivých oporných bodov Einsatzkommanda 14 informácie o účastníkoch SNP, ilegálnych pracovníkoch, rasovo prenasledovaných osobách a dôležitých vojenských, politických a hospodárskych otázkach. Za jeden z najrozsiahlejších a najkrutejších zločinov Einsatzkommanda -14 na Slovensku treba považovať vraždy zajatých účastníkov SNP – vojakov, partizánov, osôb cigánskeho pôvodu, rasovo prenasledovaných osôb, žien, detí, starcov, francúzskych partizánov a príslušníkov britských a amerických leteckých síl v **Kremničke**. Od 5. novembra 1944 do 5. marca 1945 tu príslušníci Einsatzkommanda 14 za asistencie POHG zavraždili 747 osôb, ktoré boli nájdené po oslobodení v masovom hrobe v protitankovej priekope a streleckých zákopoch.

Ďalšie zločiny proti ľudskosti spáchali príslušníci Einsatzkommanda 14 spolu s jednotkami POHG z Považskej Bystrice pod velením veliteľa oporného bodu komanda z Banskej Bystrice SS-Obersturmführera Dr. K. G. H. Deffnera a nadzbrojára Horu vo vápenke v **Nemeckej** v čase od 4. do 11. januára 1945. Plánovite a za prísnych bezpečnostných opatrení tu zavraždili a upálili asi 900 osôb.

Z ďalších masových excesov Einsatzkommanda 14 možno spomenúť vraždenie na zvolenskom židovskom cintoríne, kde počas novembra 1944 zahynulo 128 osôb (z toho 36 žien a 6 detí). Od 28. decembra 1944 do začiatku marca 1945 príslušníci Einsatzkommanda 14 z oporného bodu Zvolen za aktívnej pomoci miestneho POHG a príslušníkov nemeckej národnostnej menšiny zavraždili v lesíku Boriny pri Kováčovej 105 osôb, ktoré zahrabali do ôsmich masových hrobov. Zločinné pôsobenie Einsatzkommanda 14 na strednom Slovensku ukončilo 18. marca 1945 vypálenie obce Kalište, kde bolo zavraždených 5 miestnych občanov a upálených 9 osôb chorých na týfus a 12 ťažko ranených partizánov ukrytých v provizórnej poľnej ošetrovni powyše obce. Z 19 zajatých Kališťanov 13 zastrelili pri Moštenici a Jozefa Vyšného, otca siedmich nezaopatrených detí, odviekli do Turčianskych Teplíc, kde ho rozpílili na rámovej píle.

Bilancia zločinov Einsatzkommanda -14 na území Slovenska je otrasná: zavraždilo 2 876 osôb, ktoré boli po oslobodení nájdené v rámci exhumačných akcií v 66 masových hroboch.

Vražedné pôsobenie **Sonderkommanda ZbV 15** na západnom Slovensku, ktorého pôsobnosť skončila v polovici februára 1945 (jeho jednotky boli pravdepodobne začlenené do zostavy Einsatzkommanda -14), má na svedomí 131 osôb, ktoré našli smrť v 10 masových hroboch v lese Cibislavka pri Bánovciach nad Bebravou, v Kšínnej, Čabe, Uhrovskom Podhradí, v Zlatých Moravciach a inde.

Priebežný účet zločinov Pohotovostnej skupiny H na Slovensku vystavil samotný jej veliteľ J. Witiska v hlásení z 9. decembra 1944. Do tohto dátumu sa piatim pohotovostným oddielom SiPo a SD podarilo zaistiť celkove 12 937 osôb, z toho 9 653 rasovo prenasledovaných, z ktorých 8 975 deportovali do koncentračných táborov a 678 sa „podrobilo“ zvláštnemu zaobchádzaniu, čiže boli zavraždení bez rozsudku.

K najnebezpečnejším nacisticko-fašistickým jednotkám na Slovensku patrila medzinárodná špeciálna protipartizánska jednotka **Edelweiss**, ktorej najpočetnejšie úderné jadro tvoril oddiel Slovenskej pracovnej služby (ďalej SPS). Minister Národnej obrany Štefan Haššík osobitným výnosom zo 4. novembra 1944 špeciálny oddiel SPS organizačne podriadil veliteľovi Abwehrgruppy 218 mjr. Erwin von Thunovi-Hohensteinovi. Po absolvovaní tvrdého výcviku v Žiline a po úspešných protipartizánskych a proticivilných akciách v priestore Počúvadlo a Jabloňov - Nová Baňa v dňoch 16.-26. októbra 1944 sa stal oddiel SPS organickou súčasťou Abwehrgruppy 218. Veliteľom slovenského oddielu jednotky Edelweiss sa stal zajatý povstalecký dôstojník kpt. Ladislav Nižňanský, ktorý zúžil výber kandidátov vhodných na janičiarsku službu v nemeckej brannej moci na 130 osôb. Počas asi päťdesiatych represívnych akcií Abwehrgruppy 218 (alias Edelweiss), ktoré zasiahli stredné a západné Slovensko, jej príslušníci zavraždili viac ako 300 ľudí a viac ako 600 zajatých osôb odovzdali do rúk SiPo a SD a odboru I-S 178. divízie Tatra. Najobľudnejšie a najkrutejšie zločiny príslušníci Abwehrgruppy 218 (Edelweiss) spáchali na civilnom obyvateľstve v **Ostrom Grúni a Kľaku** 21. januára 1945. V súčinnosti so špeciálnou SS jednotkou a 100-členným Heitnatschutzom z Veľkého Poľa a Píly zavraždili v Ostrom Grúni 64 osôb a v Kľaku 84 osôb. Celkove v obidvoch obciach zavraždili 148 osôb, z toho 56 žien a 38 detí. Obe obce dotla vypálili.

Ďalšou účinnou jednotkou Pohotovostnej skupiny H bola špeciálna vojenská protipartizánska SS jednotka – **Stíhací zväz Slovenska** (krycie meno Jozef), ktorá po výcviku a nadviazaní spojenia s jednotkami SiPo a SD v priestore Banská Bystrica - Zvolen v polovici februára 1945 začala represívno-diverznú činnosť z vybudovaného bunkra na Pustom hrade vo Zvolene vo vytypovanom obvode. Jednotka spáchala na Slovensku 44 vrážd a „pričinila sa“ tak o vznik ďalších piatich masových hrobov.

Koncom januára 1945 sa integračnou súčasťou Pohotovostnej skupiny H SiPo a SD stalo **Kommando ZbV 27**, ktoré dovtedy represívne pôsobilo ako samostatný pohotovostný oddiel na východnom Slovensku. Toto komando bolo začiatkom septembra 1944 na základe rozkazu veliteľa SIPO a SD v Krakove vyčlenené pod velením SS-Sturmbannführera W. Lišku pre potreby hlavného veliteľstva skupiny armád Severná Ukrajina na pacifikáciu

východného Slovenska. Do obvodu pôsobnosti Kommandu ZbV 27 so sídlom v Prešove od septembra 1944 až do konca januára 1945 patrilo celé územie východného Slovenska. Štáb komanda zriadil svoje oporné body v Michalovciach, Bardejove, Spišskej Novej Vsi, Poprade, Kežmarku, Levoči a Starej Ľubovni. Z nich trestné oddiely komanda spolu s SS jednotkami a príslušníkmi Wehrmachtu vyrážali na likvidačné protipartizánske akcie, ktoré zvyčajne končievali vypálením dedín a vraždami. Svedčí o tom 44 vypálených obcí v Slanských vrchoch, Čerchovskom pohorí, na Ondavskej vrchovine, v pohorí Vihorlat a na iných miestach, 275 zavraždených osôb a 36 masových hroboch, ktoré má na svedomí toto komando. Komando má na svedomí tragédiu Tokajíka, Vinného, Brusnice, Nižnej a Vyšnej Sitnice, Závady, Hermanoviec, Hažlína, Bielej Hory pri Michalovciach, Starej Ľubovne, Lendaku, Ľubice, Vondrišela a mnohých iných miest a obcí. Príslušníci tohto komanda zajaté osoby z východného Slovenska pred ich odvečením do koncentračných táborov v Ríši na Tökölyho hrade v Kežmarku väznili a týrali, čím nesú priamu zodpovednosť za ich likvidáciu. Najmenej 18 osôb, medzi ktorými boli aj povstaleckí vojaci, zavraždili v areáli hradu. Po presune na stredné Slovensko pokračovalo komando vo svojej vražednej činnosti v novozriadených oporných bodoch v Ružomberku a Trstenej. Teroristicko-perzekučné akcie na Slovensku uzavreli príslušníci Kommandu ZbV 27 zločinmi v priestore Žilina - Čadca.

Do celkovej štatistiky vražd spáchaných na území Slovenska treba zahrnúť aj vražednú štatistiku **Kommandu ZbV 29**, ktorého príslušníci sa priamo podieľali na deportácii 370 politických väzňov z Bratislavy do koncentračného tábora Mauthausen 19. februára 1945 a 31. marca 1945, z ktorých viac ako 200 osôb zahynulo počas cesty, resp. v samotnom vyhladzovacom tábore.

Ďalej do štatistiky treba zaradiť vraždy spáchané na južnom Slovensku, zabratom horthyovským Maďarskom. Príslušníci fašistických ozbrojených oddielov Strany šípových krížov spolu s nemeckými policajnými jednotkami SiPo a SD, SS jednotkami a za aktívnej pomoci maďarských žandárov zavraždili 832 vlastencov, ilegálnych pracovníkov, rasovo prenasledovaných osôb a zbehov z maďarskej armády, ktorí našli smrť v 42 masových hroboch. V samotnej Slatine v okrese Levice zavraždili fašisti 56 osôb. Počas likvidácie koncentračného tábora v Petržalke a presunu väzňov do koncentračného tábora v Mauthausene 29. marca 1945 príslušníci SA (úderné oddiely NSDAP) zavraždili 460 osôb, ktoré boli pochované na cintoríne v Petržalke do piatich masových hrobov. Spolu s týmito, počet obetí zavraždených v rámci nacistických či fašistických represíí v rokoch druhej svetovej vojny na celom Slovensku dosiahol približne 5 300 osôb, ktoré našli smrť v 211 masových hroboch.

V hierarchii funkcionárov Pohotovostnej skupiny H stál na najvyššej priečke SS-Obersturmbannführer dr. J. Witiska, ktorý so svojím bratislavským štáбом v zločinnej súčinnosti s veliteľom Sonderkommanda 7a SS-Sturmbannführerom dr. G. Bastom, veliteľom Einsatzkommanda 13 SS-Sturmbannführerom dr. H. Jaskulským (neskôr K. Schnitzom), veliteľom Kommanda ZbV 27 SS-Obersturmbannführerom dr. K. H. Rabem, veliteľom Sonderkommanda ZbV 15 SS-Sturmbannführerom W. Hersmannom, veliteľom Kommanda ZbV 29 SS-Sturmbannführerom Hothom, s veliteľom Einsatzkommanda 14 so sídlom v Banskej Bystrici SS-Hauptsturmführerom dr. G. Heuserom a s jednotlivými veliteľmi oporných bodov plánovali a realizovali celú mašinériu pacifikačných opatrení, vražedných represálií a vyhladzovacích akcií. Títo zločinci v dôsledku mnohoročnej výchovy v duchu nacistickej ideológie, osvojovania si jej najextrémnejšej podoby a praktických skúseností z okupačnej praxe porobených národov stratili najzákladnejší fond humanity, akékoľvek vedomie cti, zmysel pre platné všeľudské právne a morálne normy.

Tieto skutočnosti sa premietli do okupačných praktík vo forme otrasnej škály prostriedkov dominancie teroru, krutých represálií, vyhladzovacích akcií. Nimi sa prezentovali deklasované nacistické živly so zakoreneným zmyslom pre skupinovú súdržnosť, kde hodnotový systém naprostej väčšiny z nich sa stotožňoval s absolutizovaním poslušnosti. Skrátka – ich hodnotový systém bol „zglajchšaltovaný“ so štátnym nacistickým vedomím.